

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

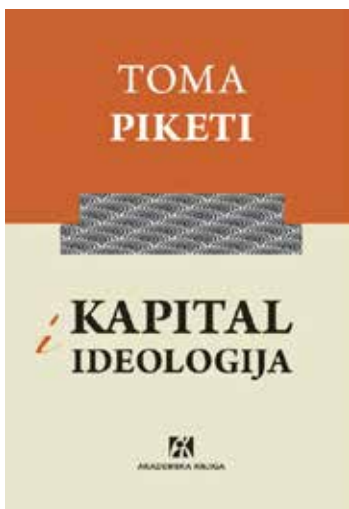
УДК 330.342.14:321.01:316.46

DOI: 10.5937/spm83-48561

Приказ

Ивица Младеновић*

*Институт за филозофију и
друштвену теорију, Београд
Université Paris I Panthéon-
Sorbonne, Paris*

ОД КАПИТАЛА ДО КАПИТАЛА И ИДЕОЛОГИЈЕ

Piketi, Toma. 2023. *Kapital i ideologija*. Novi Sad: Akademska knjiga, 1077 str, s francuskog preveo Aleksandar Stojanović.

Након што је 2013. године са *Капиталом у XXI веку* (издање на енглеском је објављено 2014. године), који је продат у више од 2,5 милиона примерака, доживео планетарну славу, Тома Пикети је шест година касније (крајем 2019. године, на француском језику, и 2020. године на енглеском језику), представио своје ново капитално дело, *Капитал и идеологија*, које има још амбициознији приступ. Први део његовог опуса – економске књиге и текстови које је на тему (не)једнакости објављивао у претходне две деценије, тј. од одбране докторске дисертације пошто је напунио 22 године живота – привукао је велику пажњу научне јавности, и у позитивном, али и у негативном смислу. Утемељене критике се могу поделити у две главне категорије: прва је била више методолошке природе, доводећи у питање поузданост свих коришћених података, претежно оних који су се тицали пореза и

* Имејл-адреса: ivica.mladenovic@univ-paris1.fr.

анализе дугорочног развоја доходних и имовинских неједнакости; друга критика, пак, односила се више на западноцентрираност, као и на недостатак у анализи шире, плуридисциплинарне, али и перспективе која би узела у обзир не само инфраструктуру, већ и суперструктуру капитализма. *Капитал и идеологија* је управо својеврсни одговор на другу категорију критика, и у великој мери, како потврђује и сам аутор, „представља наставак” претходне књиге, али се истовремено „може читати и независно од ње” (стр. 7). Иако се обе студије баве питањем економске неједнакости у савременом друштву – у првој се по први пут износи сада већ славна теза о *растућој неједнакости у власништву капитала у односу на раст дохотка из рада последњих деценија* – аутор у потоњој књизи користи већ развијени економски интерпретативни оквир, који затим продубљује и проширује на различите димензије и аспекте неједнакости, укључујући и један нови чинилац анализе – идеологију, уз обимна синхронијско-међународна и дијахронијско-историјска поређења.

Док је фокус *Капитала* у *XXI* веку историјско – примарно рецентно – искуство богатих земаља (Западна Европа, Северна Америка, Јапан), у *Капиталу* и *идеологији* се проучава

хиљадугодишњи период, при чему се перспектива развучи на различите делове света, укључујући Источну Европу, Русију, Кину, Индију, дакле различите континенте и државе које припадају центру, полупериферији и периферији светског система, што нам омогућава дубље разумевање различитих – национално, класно, идентитетски и историјски условљених – облика и узрока неједнакости. Овај својеврсни и иновативни научни подухват је био могућ захваљујући колективном раду који је Пикетију већ био на располагању кроз постојећи *World Inequality Database* (за око 80 светских земаља), али и више од 100 његових колега, докторанада, студената, истраживача, новинара, па и „обичних грађана” који су формално или неформално учествовали у WID-World пројекту француске Париске школе економије и америчког Универзитета Беркли. *Капитал и идеологија* је дакле плод овог пројекта, односно Пикетијевог сортирања, статистичке обраде и интерпретације импозантног броја података из националних пописа, архива и друге релевантне грађе (што аутор и подвлачи у *напоменама читаоцу* и *изразима захвалности*, стр. 7, као и одељку о изворима, стр. 24). Како би задовољио методолошки захтев научне објективности – као интерсубјективне

проверљивости – он је заинтересованој јавности све коришћене историјске изворе, библиографске одреднице и анализирану грађу, као и добијене графике (од којих неки због екстензивности књиге нису могли бити интегрисани), учинио доступним преко сајта.¹

Осим овог импресивног квантитативног – позадинског дела истраживања, посебно су интересантни и илустративни излети у књижевност, односно коришћење великих дела светске књижевности – Џејн Остин, Оноре де Балзак, Ју Хуа, Карлос Фуентес, Шимаманда Нгози... – као „један од најбољих извора који могу илустровати промене представа о неједнакости” (стр. 25). Из Пикетијеве перспективе, класични романи, нпр. Балзак и Остин нам нуде „незамењиву тачку гледишта на власничка друштва која су цветала у Француској и Великој Британији између 1790. и 1830. [...] Они боље од икога знају скривене изворе и тајне границе, неизрециве последице по живот ондашњих жена и мушкараца, њихове стратегије сусрета и савеза, њихове наде и њихове несреће. Они анализирају дубоку структуру неједнакости, њихова оправдавања, њихове импликације на свачији живот, с истином и снагом подсећања с којом се ниједан политички дискурс,

ниједан текст друштвених наука не може упоредити” (25). Епистемолошка оруђа оваквог – на први поглед можда „контраинтуитивног” – експланаторног приступа у друштвеним наукама, показују се нарочито плодним у деловима рада о идеологији. Јер, *Капитал и идеологија* иде корак даље у анализи у односу на *Капитал у XXI веку*, с обзиром да је један од конститутивних елемената новог ауторовог приступа управо промишљање улоге идеологије у натурализацији (не)једнакости и обликовању неегалитарних режима. Другим речима, он испитује друштвену функцију идеологије, као целину контрадикторних – пре свега доминантних, али и серије доминираних или контрадоминантних – наратива које производи свака конкретна епоха с циљем да се било „озакони”, било „оспори” неједнакост која постоји, те да се „(...) опише економска, друштвена, политичка правила која омогућавају да се та целина успостави” (стр. 11).

Напоследку, док *Капитал у XXI веку* поставља дијагнозу проблема неједнакости, уз релативно слабије развијено последње поглавље у коме се назиру потенцијална решења за решавање питања неједнакости у виду прогресивних пореза, *Капитал и идеологија* додатно шири

¹ <http://piketty.pse.ens.fr/files/AnnexeKIdeologie.pdf>

истраживачки опсег, анализирајући одређена искуства другачијег друштвено-економског уређења, и нудећи на око 70 страна стратешке елементе за развој програма „партиципативног социјализма”, као алтернативу постојећем „хиперкапиталистичком” или „неопрпријетаристичком” економском моделу. Иако је његов „партиципативни социјализам” базиран на прогресивним економским реформама (види у наставку), он истовремено подразумева велике трансформативне захвате и радикалну демократизацију у свим друштвеним сферама, од политике до културе, од локалног, преко националног до супранационалног нивоа итд. Дакле, иако на Марксовом трагу када истиче кључну улогу економије у структурисању и репродукцији друштвеног система, Пикети, за разлику од Карла Маркса, а на трагу неких неомарксистичких традиција (попут Антонија Грамшија, „културал-марксиста” итд.), не сматра да је економско поље база (*Капитал*), а културно-политичко-интелектуално поље надградња (*Идеологија*), односно одраз класних односа у економском пољу, тако да у овом потоњем види сасвим аутономни простор за идеолошких борби, у којима и сам учествује у Француској, и шире, последњих деценија.

Српско издање ове обимне књиге има 1077 страница, и структурисана је – уз увод и закључак – кроз четири кохерентно развијена поглавља и чак 17 одељака: *Историјски приказ система неједнакости* (1. Тернарна друштва: трофункционална неједнакост; 2. Поредак европских сталешких друштава: власт и посед; 3. Изум власничких друштава; 4. Власничка друштва: случај Француске; 5. Власничка друштва: европски правци); *Робовласничка и колонијална друштва* (6. Робовласничка друштва: екстремна неједнакост; 7. Колонијална друштва: разноликост и доминација; 8. Тернарна друштва и колонијализам: случај Индије; 9. Тернарна друштва и колонијализам: евроазијски правац кретања); *Велика трансформација у XX веку* (10. Криза власничких друштава; 11. Социјалдемократска друштва: недостигнута једнакост; 12. Комунистичка и посткомунистичка друштва; 13. Хиперкапитализам: између модерности и архаичности); *Преиспитивање димензије политичког сукоба* (14. Граница и власништво: изградња једнакости; 15. Браманска левица: нове евро-америчке поделе; 16. Социјалнативизам: постколонијална идентитетска замка; 17. Елементи за партиципативни социјализам у XXI веку).

Пикети започиње књигу фундаменталним питањем о природи и улози идеологије у обликовању друштвених система. Удаљујући се од ортодоксне марксистичке традиције, он појам „идеологија” не користи на пејоративан, већ, према његовим речима, на „позитиван” и „конструктиван” – а можемо додати и инструменталан, па и теоријски недовољно разложен – начин, тј. као скуп кохерентних али нужно вишеслојних идеја и дискурса који у себи садрже телеолошки елемент, тј. пожељну визију друштвеног уређења: „Идеологија ће бити сагледана у својим социјалним, економским и политичким димензијама. Идеологија је један мање-више кохерентан покушај да се дају одговори на скуп крајње широких основних питања о томе каква би требало да буде (...) идеална организација друштва” (стр. 13). Идеологија, из његове перспективе, упркос овој вишеслојности, ипак почива на два носећа теоријска стуба: „теорији државне границе и теорији власништва” (стр. 15). Међутим, у даљој разради свог интерпретативног оквира, видимо да се Пикети приближава неомарксистичкој традицији, имплицирајући да идеологија није само стабилан скуп нормативних идеја, већ једна од детерминишућих сила која утиче на расподелу ресурса,

моћи, али и на ширу перцепцију друштвене правде. Његова намера је да истражи како различите идеологије оправдавају или оспоравају постојеће неједнакости, представљајући их као темељне покретаче друштвених промена. На том трагу, увођење и специфично разумевање концепта идеологије у анализу процеса развоја и мењања друштвених структура кроз време, најважнији је новум у односу на претходна ауторова дела.

Књига се затим даље дели на четири различита сегмента, сваки посвећен анализи друштвених система кроз различите историјске периоде.

У првом делу књиге се детаљно прати како су се друштвени системи развијали од антике до модерног доба. Пикети се посебно фокусира на друштва са три сталежа, као што су феудална друштва, анализирајући како су се динамике промена одвијале током различитих револуција и транзиција. Овде је нарочито плодан историографски фокус на праћење начина на који су се идеологије увлачиле у социјално, економско и политичко ткиво ових система, обликујући их и помажући њихову репродукцију. Посебан нагласак је на анализи еволуције власничких структура у 19. веку и на улози Француске револуције у том процесу,

имајући у виду да је она – иако је изневерила многе од својих идеала – ипак значајно утицала на промене носећих друштвених парадигми тога доба. Ауторов оригиналан допринос друштвеним наукама у овом поглављу представља нарочито плодна и екстензивна компаративна анализа друштвених и политичких промена на пољу (не)једнакости и њиховог оправдавања/оспоревања у другим европским земљама ван Француске, укључујући Велику Британију, Ирску и Шведску, при чему је посебно важно подвлачење сличности и разлика у тим особеним националним путањама.

Наредни део студије фокусира се на анализу друштава заснованих на робовласништву, колонијализму и екстремној економској експлоатацији. Пикети истражује економске и друштвене структуре у Великој Британији, Француској, САД-у, Бразилу и Русији, са посебним освртом на процесе укидања ропства и колонијалне економске праксе, односно друштвене и економске последице тих процеса, како у колонијалним државама, тако и у бившим колонијама. У овом поглављу се детаљно анализира како су колонијалне силе интераговале са традиционалним друштвеним структурама у земљама попут Индије, као и ефекте

колонијализма на друге државе, попут Кине, Јапана, Ирана и сунитских петро-монархија. Аутор – и то је још једна од нових теза које нису биле укључене у објашњењу неједнакости у његовим претходним студијама – истиче да је колонијализам био један од кључних фактора у обликовању глобалних економских и друштвених неједнакости 19. века, нудећи детаљне анализе појединачних случајева као што је Хаити, односно описујући и финансијску и развојну цену коју је деценијама ово мало карибско друштво морало да плаћа својим француским колонизаторима, надовлажујући им економске губитке које су трпели због одустајања од колонизације (види нарочито стр. 280–285). Ова анализа илуструје сву комплексност и дуготрајне последице које су имале/и даље имају колонијалне експлоатације из тог периода на субјекте и објекте колонијализма.

У следећим поглављима, Пикети се бави значајним променама у друштвеним неједнакостима које су се догодиле током 20. века, пре свега у Француској, Европи и САД, с посебним акцентом на Русију, укључујући процесе попут пада „друштава власника”, развој социјалдемократских, комунистичких, као и посткомунистичких друштава. У њима се посебно анализира

– пре свега кроз интерпретативни оквир односа моћи и друштвених снага – како су речени системи дошли до свог врха, али и улазили у кризу током 80-их и 90-их година, што је довело до поновног успона хиперкапитализма, система који је у другачијем облику, али уз сличне друштвено-економске претпоставке, доминирао до Првог светског рата. Аутор овде детаљно испитује утицај промена у класним односима на економску и друштвену правду, истражујући и како су историјски догађаји, као што су Други светски рат, економске кризе итд., обликовали ове системе и како су се исти адаптирали или пропали у светлу нових изазова.

Последњи део књиге, бави се динамиком савремених политичких процеса, уз посебно интересантан нагласак на идентитетске поделе које су се све више наметнуле као доминантне теме у политичким дебатама и сукобима. Пикети овде анализира како се традиционална политичка подела на левицу и десницу, која је обликовала политички пејзаж у послератном периоду, постепено разграђује и трансформише, остављајући простор за нове, сложеније и често фрагментираније политичке нарative и коалиције, те детаљно разматра како су економске промене, глобализација, миграције и технолошки развој

допринели растућој друштвеној поларизацији. Посебан фокус је стављен на тумачењу друштвене функције идентитетских питања, као што су етничка, верска, родна и сексуална идентификација, која све више утичу на обликовање политичких ставова и електоралних избора. Аутор у овим поглављима испитује хипотезу да ове поделе нису само национално или цивилизацијски изоловане, односно маргиналне, већ да квалитативно продубљују постојеће друштвене јазове и на тај начин обликују нове политичке пејзаже.

У другој половини овог последњег дела књиге пре свега у поглављу 17 – које је више политичко-програмско-стратејског, него аналитичког карактера – Пикети синтетише своје анализе и поставља темеље за размишљање о будућим – алтернативним – правцима развоја друштава, односно за превазилажење капитализма путем радикалног ограничавања приватног власништва (које не би nestало, али не би ни било доминантно), као и радикалном променом саме природе капитала (који би се базирао на егалитаристичкој циркулацији, унутаргенерацијској и међугенерацијској). Како би се то постигло, потребно је најпре на интелектуалном плану деконструисати „пропријетаризам”,

односно „[...] политичку идеологију која се темељи на апсолутној одбрани приватног власништва” (стр. 984). С друге стране, два су носећа политичка стуба превазилажења капитализма, као „про-дужетка пропријетаризма у доба велике индустрије, међународних финансија и савремене дигиталне економије” (984): *измена пореског система власничких права и прогресивни порез на доходак*. У том кључу, аутор разматра изазове са којима се глобална заједница суочава и потребу за новим облицима друштвеног организовања, које скупно назива „партиципативним социјализмом”. Овај модел се заснива на принципима партиципативне економске и егалитарне политичке демократије, ултра-прогресивним порезима на имовину, наследство и доходак (до 90%), универзалном основном капиталу (нпр. сваки млади Француз би имао као полазну тачку 120.000 евра, он би имао право да постане и милијардер, али би својој деци могао да остави само око 10% тог богатства) и дохотку, радикалној образовној реформи, „друштвеном” и „привременом” власништву, и генералној организацији друштвеног живота базираној на сталној циркулацији власништва и знања. Читајући предложене контуре тог новог „социјализма за XXI век”, можемо закључити

да би таква друштвено-економска формација много више представљала проширени облик капиталистичке „државе социјалног старања” – познатије под именом „држава благостања” – него операционализацију антикапиталистичких визија у промишљањима марксистичких аутора.

Један од најважнијих аспеката иновативности новог приступа изложеног у *Капиталу и идеологији*, јесте чињеница да се Пикети ту појављује не (само) као економиста, већ као интердисциплинарни истраживач нечега што бисмо условно могли назвати: глобална друштвених наука. Ауторова способност да препозна и истражи везе и повезнице из економске теорије с другим друштвеним сферама и дисциплинама, попут политикологије, социологије, па чак и историје, филозофије и књижевности, омогућава му да створи богатију и комплетнију визију економског поља и економије као науке, која није ограничена квазиматематичким „формулама”, већ мора да обухвата и културне, политичке и етичке димензије које утичу на економске исходе и обрнуто. Осим тога, Пикети не изоставља ни афективни и „људски” аспект економије. Он нам показује да су економске неједнакости више од апстрактних статистика; оне су стварни, свакодневни изазови

који детерминишу свакодневне животе људи и њихове дугорочне, унутаргенерацијске и међугенерацијске судбине. Вероватно и због тога, у поређењу са *Капиталом у XXI веку*, *Капитал и идеологија*, иако обимнија од претходне, не-економистима нуди пријатније читалачко искуство. Писана је са мање техничког жаргона и пружа читатељима ширу перспективу о темама које се тичу модуса операнди дугог трајања на којима опстаје капитализам. Аутор у њој користи интерпретативни оквир који је у стању да повеже историјске примере с тренутно ургентним економским проблемима, пружајући читаоцима осећај континуитета и бољег разумевања тога како прошлост утиче на садашњост. У том смислу, књига представља својеврсни мост између академског и популарног писања, што је омогућило да су Пикетијеве идеје досегле до шире и разноврсније читалачке публике.

Дакле, *Капитал и идеологија* је амбициозна, провокативна и свеобухватна књига која је добила пажњу не само економиста, већ и политичара, историчара и шире јавности. У питању је спис који покреће дијалог од суштинске важности за нашу колективну будућност, подстичући читаоце да преиспитају своје претпоставке и размотре алтернативе онеме што се у хегемоним дискусу

представља као једино могуће. Без обзира на лични став који можемо имати према Пикетијевим теоријским достигнућима и политичким предлозима, као и екстензивном стилу писања, његова књига је неоспорно изазовна и инспиративна. Она нас тера да размишљамо о дубоко укоревљеним економским неправдама, те о томе како се идеолошки оквири користе за оправдавање и перпетуирање тих неправди. Његов приступ је „друштвено ангажован”, он у својој основи представља позив на акцију, односно позив да критички размотримо садашње економске догме и радимо на стварању праведнијег друштвено-економског уређења. У свету где економске неједнакости постају све видљивије, а њихове последице друштвено све разорније, Пикетијев научни рад је не само релевантан, већ и неопходан. Он нам помаже да историјски уоквиримо наше разумевање конкретне проблематике, односно нуди нам интелектуална оруђа помоћу којих можемо боље да схватимо како се – у одређеним друштвеним контекстима и под одређеним условима – могу демонтирати етаблирани економски и идеолошки системи који погодују командним класама. У том смислу, књига *Капитал и идеологија* није само академски допринос промишљању питања

како се на структурном плану перпетуира режим неједнакости, већ представља и једну врсту политичког манифеста који има потенцијал да промени начин на који доминантно мислимо о економији и друштвеним неједнакостима у 21. веку.

Пикетијева књига и читав његов приступ се, наравно, може сасвим легитимно оспоравати. Иако му се тешко може оспорити научна објективност, која се тиче пре свега методолошког приступа и стручних статистичких анализа, није мали број либералних економиста који доводе у питање његову интерпретацију података, односно „реалност” његових политичких предлога. Двадесеторо њих су нпр. још 2015. објавили коауторску књигу *Анти-Пикети: Живео Капитал у XXI веку*. Међутим, историчарима политичких идеја, као и свим политички писменим грађанкама и грађанима, јасно је да „вредносно неутралне интерпретације” не постоје, односно да „реалност” и спроводљивост одређених политичких идеја не зависе само од њихове инхерентне кохерентности и плаузибилности, већ пре свега од односа снага у класној борби у специфичним епохалним, друштвеним и националним контекстима, што

је на најбољи начин илустровано бројним историјским примерима у анализираној књизи. На том трагу, чини се да либералне критике Пикетија представљају добар показатељ онога што и сâм Пикети денунцира: јаловост ортодоксне економије, која није способна да мисли друштвени свет ван доминантних економских догми чија је најважнија функција репродукција етаблираног поретка. С друге стране, марксистичке критике – од Фредерика Лордона до Ерика Тусана – о теоријски довољној развијености Пикетијевих основних концепата, представљају истински интелектуални изазов за овог аутора, што он и показује са сваком новом књигом, интегришући речене критике, и теоријски развијајући свој интерпретативни апарат. Тома Пикети, као глобално признати аутор, данас представља симбол који превазилази личне ставове према њему. Његово име се трансформисало у лакмус тест за разумевање ширих друштвених трендова и феномена: „Реци ми да ли си на страни доминантних или доминираних, и могу ти скицирати твоје мишљење о Пикетију”, постаје мерило за процењивање нечијег мишљења о глобалним друштвеним динамикама.²

* Овај рад је примљен 04. јануара 2024. године, а прихваћен на састанку Редакције 06. фебруара 2024. године